

דברי תורה מאת
רבי מנחם מנדל
פוזרניץ שליט"א

(רעוא דרעוין
פרשת תצוה - זכור תשפ"ה
ביהמ"ד באר ישראל)

גיליון ב'
תצוה-זכור
תשפ"ז

משלי אפר

זכרונכם משלי אפר לנבי המר גביכם ♦ ונשא אהרן את שמונת בני ישראל בהטין המשפט על לבו

פרשת זכור ופרשת פרה

עומדים אנו בפרשת תצוה, וכמידי שנה בשנה מקדימין זכירה לעשייה, ומצרפים אל הפרשה את פרשת זכור - השניה מארבע הפרשיות, כתקנת חז"ל להזכיר את מצות מחיית עמלק קודם ימי הפורים (ראה מגילה ל). והזמן גרמא לבאר את הקשר בין פרשה זו עם הפרשה השלישית - פרשת פרה.

שתי זכירות

נקדים את דברי חז"ל במדרש **תנחומא** פרשת כי תצא (אות ה), היא הפרשה שבה נכתב בתורה (דברים כה יז) "זכור את אשר עשה לך עמלק".

וכך אמרו שם: "רבי תנחומא בר חנילאי פתח, 'זכרונכם משלי אפר לגבי חמר גביכם' (איוב יג יב), אמר הקדוש ברוך הוא לישראל, אותן שתי זכירות שכתבתי לכם בתורה, הן זכירותי בהן, (דברים כה יט) 'תמחה את זכר עמלק', [שמות יז יד] 'מחה אמחה את זכר עמלק'. 'משלי אפר' - משולי אפר, אם זכיתם אתם בניו של אברהם שהמשיל עצמו כאפר, שנאמר (בראשית יח כז) 'ואנכי עפר ואפר', ואם לאו, 'לגבי חומר גביכם' - התקינו עצמכם לשעבודה של מצרים, שנאמר (שמות א יד) 'וימררו את חייהם בעבודה קשה'".

שלוש פרשיות

אם נרצה להוסיף גם את דרך הרמז, נוכל לפרש כך; 'זכרונכם' רומז לפרשת זכור, ו'משלי רומז לפורים, אשר בו נהגו ישראל להתחפש, בדרך משל ונמשל. 'אפר' הוא אפר פרה אדומה, ולגבי חומר גביכם היינו שיש להתרומם מן ה'חומר' והלבנים של מצרים, כדי לזכות להגיע ללבנת הספיר (ראה שמות כד וברשי"ש שם) ולזכות להשגות מופלגות. ולפי זה רמז הפסוק על שלוש מתוך ארבע הפרשיות.

ובספר **העיקרים** (מאמר ג פרק לב) כתב: "כשתזכרו שאתם משולים לאפר ושאתם בעלי חומר, יש לכם לירא מהשם".

אם כן, בעומדנו בין פרשת זכור ופרשת פרה, ראוי לנו לעסוק בענין 'משלי אפר' - בטרתן של ישראל. אולם מאחר ואת ראש הפסוק דרשו חז"ל על ענין פרשת זכור, מוטב לנו לפתוח בהתבוננות בעניניה, ועל ידי זה נכין עצמנו לטהרת הפרה, אשר היא הכנה לפסח ולגאולה.

תמיהות בדברי המדרש

נתבונן מעט בדברי חז"ל ונראה אור גדול. הנה אמרו חז"ל, כי אם יזהרו ישראל בשתי זכירות אלו - יהיו בניו של אברהם אבינו שהמשיל עצמו בעפר ואפר, ואם לאו - עליהם להכין עצמם לשעבוד בחומר ובלבנים. על דברי המדרש מקשה בספה"ק **בני יששכר** (מאמרי חודש אדר מאמר ג - מלחמה לה' דרוש ג) כמה

יסוד גדול וחשוב מאוד, אשר ראוי להביאו כאן עוד קודם דברי הבני יששכר, כי על ידו יהיו הדברים מאירים ושמים.

בדבריו מציין רבינו לדברי הגמרא הנודעים במסכת **יומא** (ף ט), אשר הרבה אנו עוסקים בהם, וז"ל: "מקדש ראשון מפני מה חרב, מפני שלשה דברים שהיו בו, עבודה זרה, וגלוי עריות, ושפיכות דמים וכו'. אבל מקדש שני, שהיו עוסקין בתורה ובמצות וגמילות חסדים מפני מה חרב, מפני שהיתה בו שנאת חנם. ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות, עבודה זרה, גלוי עריות, ושפיכות דמים".

והכל עומדים ומבקשים ביאור בדברים הללו, וכי אפשר להשוות בין חמורות שבחמורות ובין שנאת חנם. ודאי עבירה חמורה היא השנאה, אך מכל מקום על זה לא נאמר 'יהרג ואל יעבור'.

חרפה וכלימה

ומבאר רבינו הבית הלוי כך.

תחילה מביא את דברי המדרש (איכה רבה פתיחתא ט): "רבי יצחק פתח (יהמיה נא נא) 'בושנו כי שמענו חרפה כסתה כלמה פנינו כי באו זרים על מקדשי בית ה' וכו', דבר אחר, 'בושנו כי שמענו חרפה' אלו שבעה עשר בתמוז, 'כסתה כלמה פנינו' אלו תשעה באב, 'כי באו זרים על מקדשי בית ה' חורבן ראשון וחורבן שני, שחטאו גלו, וכיון שגלו התחיל ירמיה מקונן עליהם איכה".

ויש להבין את השייכות בין שני הענינים, שבעה עשר בתמוז ותשעה באב שדרשו חז"ל יחד, ומפני מה שבו וחילקו ביניהם לדורשם משני חלקי הפסוק.

חטא העגל וחטאי המרגלים

אך יתבאר הדבר, כי הנה החטא הראשון שחטאו ישראל בשבעה עשר בתמוז היה מעשה העגל אשר מחמתו נשתברו הלוחות (ראה תענית כו), ואילו בתשעה באב היה תחילת החטא בדיבת המרגלים, אשר בכו ישראל בכייה של חנינם ונגזרה עליהם בכייה לדורות (ראה סנהדרין קד); ומחמת בכי זה נגזר על ישראל חורבן שני בתי המקדש.

אך הנה **בוזרה הקדוש** (ח"ב דף קצא). איתא כי עיקרו של חטא העגל נעשה על ידי הערב רב ולא ביד בני ישראל, והם אלו שאמרו 'אלה אלהיך ישראל', ועיקר התביעה על ישראל היתה בזה שלא מיחו בידם על דברי הבלע ששמעו מפייהם. לכן דרשו חז"ל על זה את הפסוק 'בושנו כי שמענו חרפה' - זה שבעה עשר בתמוז, היינו שזה היה העוון, במה ששמעו דברי חירופין מן הערב רב ולא מחו בהם. אולם על תשעה באב דרשו את המשך הכתוב, 'כסתה כלמה פנינו', כי אז חטאו ישראל עצמם בכייה של חנינם, וכשם שזלגו עיניהם אז דמעו של כלמיה, כך בכל שנה ושנה יספדו מספד חדש על הקודש ועל המקדש בתשעה

קושיות.

א. ראשית, פתח המדרש בפסוק 'זכור את אשר עשה לך עמלק', ואמרו חז"ל כי זהו שאמר הכתוב 'זכרונכם משלי אפר' וגו'. ויש להבין מה הוקשה להם בפסוק עד שהוצרכו להביא ממרחק לחמם ולבאר.

ב. עוד יש להבין מה הן שתי הזכירות שנזכרו כאן, הלא זכירה אחת היא, לזכור את אשר עשה עמלק, ולמחות את זכרו מתחת השמים. ומה שאמר הקדוש ברוך הוא 'מחה אמחה', לכאורה אינו ענין לזכירתן של ישראל, אלא הבטחה היא להם מאיתו יתברך שיעמוד הוא לאבד את זכר עמלק.

ג. עוד הקשה רבינו, מפני מה נקטו חז"ל במדרש לשון של זהורית, 'אותן שתי זכירות וכו' הן זכירותי בהן'. הרי בדרך כלל באה לשון 'אזהרה' על מצות לא תעשה, להיזהר שלא לעבור עבירה, ואילו כאן מצות עשה היא לזכור.

ד. מהו שתלו חז"ל את היות ישראל בניו של אברהם בקיום זכירות אלו, הלא לכאורה בין כך ובין כך זרעו של אברהם המה. אלא, ודאי אין הכוונה כאן לבנים ממש, אלא למשמעות עמוקה, ויש לעמוד על אותה המשמעות.

ה. הן אברהם אבינו - עמוד האמונה היה, ופרסם אמונת אומן בכל העולם כולו, עד כי כל אדם הנכנס לביתו היה מלמדו לברך למי שאמר והיה העולם (ראה **סוטה** ט), ומפני מה רמזו הכתוב דווקא במה שהמשיל עצמו כאפר. ומדוע לא אמרו חז"ל שיהיו ישראל בניו של אברהם שהכניס אורחים, או שגילה כי יש מנהיג לבירה.

ו. הכיצד זה הזהירו חז"ל כי אם ישכחו ישראל את זכר עמלק אשר קירר אותם במדבר וצינן את האמבטי הרתחת, יש להם להכין עצמם לשעבודה של מצרים. הלא כבר הבטיחנו הבורא יתברך לאחר יציאת מצרים (שמות יד יג) "כי אשר ראיתם את מצרים היום לא תספו לראותם עוד עד עולם", ולא זו בלבד שהבטיחם, אלא שגם איסור נאמר בדבר. והיכן מצינו ששבו ישראל למצרים, אמנם יצאו בגלות לבבל ולרומי, אך למצרים לא נשתעבדו מעולם.

אלו הם קושיותיו של רבינו הבני יששכר, אשר באמת אי אפשר לו ליהודי להיכנס לחג הפורים בלא שיתבונן וילמד את דבריו הקדושים. אלו הם הדברים הנפלאים ביותר, הכתובים על גבי ספר נפלא ביותר. וכל הרוצה לטעום טעמו של חג, ועם של אור רוחני, וטעם של חסידות - יעסוק בספה"ק בני יששכר וירוהו את צמאונו.

שני חורבנות

קודם שנביא את תירוצו של רבינו, אשר גם בו יש להאריך ולפרש - נקדים ונאמר כי גם **רבה של בריסק** **גאון רבי יוסף דב סולוביצ'יק זצ"ל**, עוסק בדברי המדרש הללו בספרו **בית הלוי** (על התורה, שמות פרשת בא פרק יב), והאריך בהם במאמר נפלא. ובתוך דבריו

ושלם באמונתו צדיק יקרא לו, ויחיה.

סכיב רשעים יתהלכו

על פי הדברים האלה, מבאר רבינו הבית הלוי באר את היטב את קישור פרשת זכור עם פרשת פרה.

נהג, שרו של עמלק הוא שרו של עשו - הס"מ בעצמו, וכל כוחו אינו אלא ממה שיונק מחטאיהם של ישראל, אשר בזה הם מחלישים כח הקדושה ונותנים מקום לטומאה לגזול את חלקם.

זהו שאמרו חז"ל (מגילה ו'): "קסרי וירושלים, אם יאמר לך אדם חרבו שתייהן - אל תאמן, ישבו שתייהן - אל תאמן. חרבה קסרי וישבה ירושלים, חרבה ירושלים וישבה קסרי - תאמן. שנאמר (יחזקאל כו ב) 'אמלאה החרבה', אם מליאה זו - חרבה זו, אם מליאה זו - חרבה זו. רב נחמן בר יצחק אמר מהכא, (בראשית כה ג) 'ולאם מלאם יאמץ'."

ויש להבין, מפני מה דווקא אדם מתמלאת מחורבן של ישראל, הרי שבעים אומות בעולם. אלא, כפי שנתבאר הרי אין כח לקליפה אם לא מעבירות שעושים ישראל, ושר של אדם הוא הסטרא אחרא עצמו, ומשום כך אם ישבה ירושלים ודאי תיקנו ישראל מעשיהם ובודאי נפלה אדם, וכן להיפך חלילה, כי זהו שורש כל הרע.

טומאת עמלק - ספקות וכפירה

הנה עינו של עמלק הוא לאבד את האמונה לגמרי. כי כמה מלכויות עמדו להצר לישראל, אך כולן באו להחטיאם לעשות כמעשיהם הרעים, ותמיד עמדו צדיקי ישראל כנגדם ומסרו נפשם על קדושת השם. אולם עמלק אינו מבקש להחטיא את ישראל בעבודה זרה, אלא מעורר ספקות בליבם ומחליש את אמונתם, להביאם לידי כפירה גמורה חלילה.

את מהות זו של עמלק ציווה הקדוש ברוך הוא לישראל למחות מעל פני האדמה, וצד השני למטבע זו הוא חיזוק האמונה, לזכור את ה' יתברך. ואומר להם הקדוש ברוך הוא, כי אם יזכרו 'כי מחה אמחה', יסייע הוא יתברך בידם למחות את זכר עמלק.

אני אעשה את שלי

בציווי לישראל נאמר למחות את זכר העבודה זרה, משורש מצות 'לא יהיה לך אלהים אחרים'. אולם מלבד זה צריכים למחות את זכר המינות שמבקש עמלק להחדיד בכרם בית ישראל, ועבודה זו לא לישראל היא - אלא לה' לבדו, כי שאני מינות דמשכא ואין להתווכח עם הכופרים כלל. אלא שאם ישרשו ישראל את העבודה זרה מקרבם, יסייע להם ה' יתברך להכרית את המינות והכפירה מתוכם, אשר היא הקשה ביותר.

זהו שאמר הכתוב 'זכרוכם משלי אפר', כי על ידי שיקיימו ישראל שני זכרונות אלו, שישירו את שיקוצי העבודה זרה מאיתם וישתדלו בכל עוז שלא להילכד ברשת המינות והאפיקורסות, יעזור ה' להם להימלט משתי רעות חולות אלו. וממילא יהיו שייכים לאפר הפרה ולגאולה העתידה, 'כי מחה אמחה את זכר עמלק'.

אם יעשו ישראל כן, יהיו בניו של אברהם אבינו, שאמר על עצמו 'ואנכי עפר ואפר'.

משל האפר - רמז לאפר הפרה

והנה בפסוק נזכר רק 'משלי אפר', ולא נזכר מה שקרא אברהם את עצמו 'עפר'. אך הנה בגמרא (חולין פב:) איתא: "אמר רבא, בשכר שאמר אברהם אבינו (בראשית י"ז) 'ואנכי עפר ואפר' - זכו בניו לשתיהן מצות, אפר פרה ועפר סוטה". משום כך עוסק הכתוב במה שזכה אברהם על כך שהמשיל עצמו באפר - באפר פרה שעל ידו יזכו ישראל לגאולה העתידה. על כן, אם יזהרו ישראל בשתי הזכירות, למשוך ידם מעבודה זרה ומינות - תגן עליהם מצות פרה לבל ישול בהם כל רע. אך אם לאו - לגבי חומר גביכם, יהיו הם משועבדים בגלות האחרונה כפי שנשעבדו בגלות מצרים, כי אין צריכים לשוב בפועל למצרים כדי להתייטר ביסוריה, שכן כל זמן שלא נתקן שורש

הגלות אי אפשר לזכות לגאולה.

אלו הם דבריו הנפלאים של רבינו הבית הלוי בפרשת בא.

עפר ואפר - צורה להכא ולשעבר

אכן, תוספת לדברים הללו נוכל להביא ממה שכתב רבינו בפרשת וירא, בענינו של פסוק זה שאמר אברהם אבינו, 'ואנכי עפר ואפר'. ושם ביאר, כי חלוקים הם שני יסודות אלו; כי עפר אין לו כל צורה כלל, ולא זו בלבד שאין לו צורה עתה, אלא שמאז ומעולם לא היתה בו צורה. אולם אם יבקש אדם לזרוע בו - יצמיח גידולים טובים כפי מה שזרע. לעומת זאת האפר היה בעל צורה קודם לכן, בין אם היה חי או צומח או דומם, אלא שנתבער ונשרף, ומעתה לא יצלה לכלום ואינו מגדל מאומה. וזהו שאמר אברהם על עצמו, כי מעולם לא היה דבר חשוב, וגם אינו עומד להיות יוצא ממנו דבר חשוב.

והנה כאמור, בזכות שהמשיל אברהם אבינו עצמו לשני אלו, זכה לאפר פרה ועפר סוטה. ועל פי האמור הדברים נפלאים, ובאו במידה כנגד מידה. והענין, כי אפר הפרה בא לטהר את הטמא, ואילו עפר הסוטה בא לברר את הטהור מן הטמא. שהרי עפר הסוטה היה נלקח מקרקע המושכן וניתן אל המים הבאים במעיה של האשה הנחשבת, ובמצות פרה נוטלים את אפר הפרה האדומה ונותנים אל המים אשר מהם מזים על הטמאים. ומשום כך בעפר סוטה נוטלים את העפר שלא היתה בו צורה מששת ימי בראשית, כדי לברר שהאשה היתה טהורה עד עתה ולא נטמאה. ואילו באפר פרה נוטלים דבר שהיתה בו צורה אך בטלה עולמית, כדי להביא את הטמא לידי טהרה מכאן ולהבא.

מצות אפר פרה וטהרתה רומזים למשיח צדקו ולקץ הגלות, כי אז כל מי שישאר חזק ושלם באמונתו צדיק יקרא לו, ויחיה

שני ביטולים

ומכאן נבוא להוסיף דברים אלו גם לענינו. שכן כאמור עפר ואפר - שניהם מענין הביטול, אלא שבסוטה בא העפר לבטא את הביטול שהיה עד עתה, ואשר ממנו תוכל לצמוח בריאה חדשה. ובחינה זו של הביטול משמעה שיעבוד הרע אל הטוב. ובחינה בא האפר לסלק את הטומאה ולבטלה לשעבר, ובחינה זו מסלקים את הרע לגמרי ושורפים אותו עד שלא יצלה למאומה.

בדומה לזה, גם בפסח מצינו שני חלקים אלו. כי מחז גיסא תקנו חכמים לבטל את החמץ כעפרא דארעא, ומאידך ציוו לשורפו לאפר. כי החמץ כידוע סמל הוא ליצר הרע (ראה ברכות יז). ובזוהר הקדוש ח"א דף רכז), ומשום כך נאסר החמץ בפסח אפילו במשהו.

אם כן, מה שהוצרכו ישראל לעשות את החמץ לעפר ואפר, נעשה בכדי לתקן את שני שורשי הרע האמורים שהיו במצרים, הן יצרא דעבודה זרה והן את יצר המינות. ומלבד זה יש לתקן את יצרא דעריות והתאוה, בדומה למה שמתקן העפר את הסוטה. ושני ביטולים נאמרו כאן; סילוק האמונות הטפלות והמוטעות, בבחינת אפר הנשאר מדבר שהיה. וביטול בבחינת עפר, לסלק את הכפירה והמינות. על ידי העפר תצמח האמונה האמיתית כנגד זרועיה תצמיח. והאפר יש גם בו כוח שמורה על שיירי הדבר, לסימן הגאולה העתידה, ולהורות כי על ידי ביטולים אלו - נזכה לגאולה.

עד כאן המהלך המופלא של הבית הלוי.

דעת דקדושה ושכנגדה

עתה נמלא אחר דברינו, ונביא את המהלך המופלא שכותב הרה"ק הבני יששכר זיע"א בענין זה.

תחילה מבאר רבינו את לשון הפסוק (במדבר כד פ) "ראשית גוים עמלק ואחריהו עדי אבד". כי הנה ראשית כל המידות כאהבה ויראה חסד וגבורה וכו' הוא בדעת, כי האדם בדעתו נמשך אחר מידה מן המידות ואחר כך מוציאה לפועל. וכפי שישינה דעת בקדושה, כך עשה אלקים לעומתה כי גם הסטרא אחרא יש בה כח להמשיך את האדם אחר דעות כוזבות, והוא דעת דסטרא אחרא.

העומד מצד דעת הטומאה הוא עמלק, הממשיך מתוך שורשיו וצנינותו את האהבה הרעה והיראה הרעה וכן שאר כל המידות הרעות.

והנה הדעת דקדושה היא האמונה, כי אמונה היא המשכה, וככל שגיביר האדם בקרבו את כח האמונה, כך יזכה להמשיך על עצמו אהבת ה' ויראתו ושאר כל ההשפעות הרוחניות המביאות אותו לתיקונו ולקשר איתן עם קודשא בריך הוא. ואילו הדעת של עמלק היא כפירה, היינו שאין דעת כלל, שמביא את האדם לידי חוסר דעת מוחלט בכל דעה שבעולם, לבטל את המציאות האמיתית כביכול אינה קיימת.

אחד היה אברהם אשר פרסם את האמונה בעולם, "כי ידעתינו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו וישמרו דרכי ה' לעשות צדקה ומשפט" (בראשית י"ח ט). כי אברהם היה עומד בפרשת דרכים של הדעת שבעולם, כי ממנו החלה האמונה שהיא יסוד הדעת.

גלות הדעת

והנה בני ישראל בהיותם בגלות מצרים היו שרויים בגלות הדעת, והלכו אחר דעות כוזבות. ועל כן נצטוו ביציאתם משם לזבוח את הטלה - ראש אלילי מצרים, כדי להורות ולהראות שאין שום כח בעולם מבלעדי ה' יתברך. והנה ענין השעבוד שישנו בעולם נובע מחסרון בדעת, והאדם משעבד את הבהמה לצרכיו משום שהוא בר דעת, לכן ראויה היא שתשמשונו, כי אין בה דעת לעמוד כנגדו. ואילו שורש החירות הוא מן הדעת, ומי שיש בו דעת הוא הבן חורין האמיתי, כי לא יוכל אדם אחר להעבירו על דעתו ולשלוט במחשבתו.

חטאי המדבר - מחסרון בדעת

לעומת זאת, עמלק הוא שורש הדעות הכוזבות וחכמות חיצוניות, אשר מחמת טומאתו נכנסו ישראל לספקות, "ה'יש ה' בקרבנו אם אין" (שמות יז ז). ועד היום הזה, שורש כל הדעות הרעות והכפירה הוא מקליפת עמלק, אשר נכנסה לישראל על ידי הערב רב, אשר שמם עולה בגימטריא 'דעת' (474), משורש הדעת דסטרא אחרא, הפך דעת דקדושה. ומכיון שאינם יכולים לקבל את המציאות האמיתית שברא הקדוש ברוך הוא את העולם ומנהיגו ברצונו, מבקשים לומר כביכול עזב אלקים את הארץ חלילה.

זה היה שורש חטא העגל, שאמרו (שמות לב א) "כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים" - היינו הדעת דקדושה - "לא ידענו מה ה'יה לו", היינו שנפלו לחוסר דעת, אלא שאז לא העיזו לתלות את חוסר דעתם בעצם האמונה, אלא אמרו כן כלפי משה רבינו. אולם לאחר זמן בנחשים השרפים, כאשר כבר נכשלו בחטא המרגלים וירדו מדרגתם העליונה, אז "יידבר העם באלקים ובמשה" (במדבר כא ה), והעיזו פניהם לדבר כלפי מעלה.

זכירת הדעת - בכח אמונת אברהם

והנה כאשר מקיימים אנו את מצות עשה 'זכור אשר עשה לך עמלק', וגם את מצות לא תעשה שנאמרה בצידה 'לא תשכח', זוכרים אנו כי יש בורא לעולם, אשר הוא מקור הדעת דקדושה. ומשום כך נאמר 'זכרוכם משלי אפר' בלשון רבים, דהיינו שאם נקיים אנו את המוטל עלינו, אז יעשה הקדוש ברוך הוא את שלו - 'כי מחה אמחה את זכר עמלק'. על ידי שאנו מקיימים 'לא תשכח', מתקיים 'מחה אמחה'. ובה נוטלים ישראל שכר הן על מה שזכרו בעצמם, והן על מה שמתייחס על שמם גם מה שעושה הקדוש ברוך הוא בחלקו.

ומשום כך תלה הכתוב זכרון זה באברהם אבינו,

וטבעת החותם היא סמל לכך שכן השלטון נתון ביד הנושא אותה. אולם לאחר שניצחו ישראל את המן בכח האיחוד שביניהם - נמסרה הטבעת למרדכי.

המן ביקש לטעון כי עם ישראל מפוזר ומפורד, וממילא טבעת האחדות אינה שייכת להם. ואכן היתה זו תקופה של הסתר פנים, והוצרכו ישראל לפעול כדי לזכות שוב לכח זה.

משום כך כאשר מבקשים אנו לזכור את אשר עשה לנו עמלק שבכל דור ודור, מתחברים אנו יחד לזכור ולא לשכוח, ובזה מוחים את זכר עמלק, ומבטלים את הפירוד שבעולם. והקדוש ברוך הוא מסייע בידנו ומוחה בעצמו את זכר עמלק, להשיבנו אל האחדות להיות כאחד. בזה אנו נעשים בניו של אברהם אבינו, שפעל למען האחדות והאמונה, ועשה עצמו כעפר ואפר, תכלית החורבן - אך גם ראשית הצמיחה.

אכן, אם אין ישראל נזהרים במחיית זכר עמלק, שבים הם לשעבוד מצרים בחומר ובלבנים, שם לא הניחו להם המצרים להתאחד.

אחדות - קנין התורה

עיקר רעתו של עמלק היא במה שמטיל ספק בלב האדם היש ה' בקרבנו אם אין, ואף אם בזה אינו מצליח - מבקש להביא לכלל שכחה. ואם לא די בזה, מביא עמלק לפירוד בין היהודים, אשר מחמת כך נחרב בית המקדש השני, ועדיין הוא מרקד בינינו, דור שלא נבנה הבית בימיו.

אם נשכיל בזה, נשתדל להביא לידי אחדות, אשר בכוחה נזכה להבין את התורה כראוי (ראה ברכות טג). ומה טעם, מפני שהאחדות היא יסוד עסק התורה שבעל פה.

טהרה - בהכנעה

והנה נתבאר כי האפר המשווה קטן וגדול, רומז לאפר פרה. ואמרו חז"ל (ירושלמי מגילה פג א הלכה ה): "רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינה, בדין הוא שתקדים החודש לפרה, שבאחד בניסן הוקם המשכן ובשני נשרפה הפרה, ולמה פרה קודמת, שהיא טהרתן של כל ישראל".

והענין בזה כפי האמור, כי האפר מרמז על ההכנעה והביטול לרצון ה'. תחילה עמדה כאן פרה, ועתה נעשית אפר, שהוא צורה אחת מאוחדת לכל הנשרפים. בזה יזכרו ישראל את כח האחדות, ועל ידי זה נזכה לקבל פני משיח צדקנו, כמאמר הנביא (מכה ז טו) "כימי צאתך מארץ מצרים אקראנו נפלאות".

להכנס אל החצר הפנימית

בספה"ק אמרי אמת (שמות, פורים תרס"ו) מביא את דין הגמרא (פסחים ו). לשאול ולדרוש בהלכות הפסח שלושים יום קודם לו, ויום זה הוא יום הפורים, ובוודאי לא על חנינה אדם, אלא בא ללמדנו על הקשר בין פורים לפסח. כי הנה סמך הכתוב שתי מצוות זו לזו ואמר (שמות לד ז-ח) "אלהי מסכה לא תעשה לך: את חג המצות תשמור" וגו'. כי חמץ רומז ליצר הרע, אל זר שבתוך לבו של אדם, וכדברי המדרש המובאים כאן, שאם אין ישראל מוחים את זכר עמלק כראוי הרי הם חוזרים לשעבוד מצרים. ופורים הוא זמן של זכרון, ובו יכולים ישראל להיכנס לפני ולפנים גם כאשר מצד מדרגתם אינם ראויים, כמו שנאמר במגילה (אסתר ד טז) "ובכן אבות אל המלך אשר לא כדת", היינו אל החצר הפנימית.

זה הזמן המיוחד שבו אנו עומדים, זמן בו נוכל להתחיל בעבודת הימים הקדושים, ימי שמחה שעמדו להם לישראל פורים ופסח, עד שנזכה לגאולה השלימה - היא גאולת הדעת.

מקווים אנו כי נזכה במהרה לראות נפלאות כימי צאתנו מארץ מצרים, ונצל את הזמנים הטובים העומדים לפנינו כדי להחיש זמן גאולתנו, ונזכה לראות בביאת משיח צדקנו ולהקביל פניו בבית הבחירה שיבנה במהרה בימינו.

משום כך לימדונו חז"ל במדרש, כי הזכרון והדעת הם המפתח לכל המידות הטובות, לאהבת ה' ויראתו, ומשום כך עומד עמלק שהוא הדעת דסטרא אחרא כנגד זה, להשכיח את הדעת דקדושה.

יבקש נפרד

אחר הדברים האלה, נשלים את הדברים במהלך נוסף, לחבר את האוהל להיות אחד עם ימי הפורים הבאים עלינו לטובה.

הנה כפי שביאר הבני יששכר, עמלק עומד מצד דעת הסטרא אחרא, והוא שורש השכחה המפריעה לכל איש ישראל בעבודת ה'. וכפי ששמענו מדברי הבית הלוי, עיקר העבודה בימינו היא כנגד האפיקורסות והכפירה בכל דבר שבקדושה, שלא כפי שהיה בימי קדם שהיתה עיקר המלחמה כנגד יצרא דעבודה זרה. ושורש המינות, הוא בפירוד שבין בני ישראל, משורש חטא שנאת חנים המביא לידי חוסר אמונה בדברי חכמי התורה.

מעתה יש לומר, כי הדרך שבה מבקש עמלק להחדיר את כפירתו בעולם, היא על ידי שמפריד בין הדבקים, והוא כח הפירוד הגדול בעולם. וכפי שמבקש להפריד בין ישראל לאביהם שבשמים, לגזול מהם את האמונה ואת השפע האלקי הצפון להם - כך הוא מבקש להפריד בין בני ישראל עצמם, ולגרומם מחלוקת ומריבה בכל מקום.

ואכן, אברהם אבינו אשר פרסם את האמונה

בני ישראל בהיותם בנלות מצרים היו שרויים בנלות הדעת, והלכו אחר דעות כוזבות. ועל כן נצטוו ביציאתם משם לזכות את הטלה - ראש אלילי מצרים, כדי להזרות ולהראות שאין שום כח בעולם מבלעדי ה' יתברך

בעולם, נקרא (בראשית יז ה) "אב המון גוים", ודרכו בהפצת אור החכמה היתה על ידי שקירב בין הבריות ופתח בפניהם את דלתות אהלו מארבע רוחות, ימה וקדמה צפונה ונגבה.

אחדות האפר

זהו שדרשו חז"ל בפסוק "זכרוכם משלי אפר". אפר ענינו חומר שעברה צורתו ונותר חומר ללא צורה. ואילו המשך הפסוק הוא "לגבי חומר גביכם", חומר הוא טיט, שהשרייתו במים מביאתו לידי חיבור, אולם האפר אינו נדבק. ומכל מקום תכונת האפר יש בה מן האחדות, כי כל החומרים שבעולם, בין מן החי ובין מן הצומח והדומם, כאשר ישרפו באש - יהיה אפרם אחד, וצורה אחת תהיה לאפר הנעשה מכל דבר כאשר יתפורר ויפוזר על פני ארץ. אלא שאחדות זו באה אחר הכליון.

פעמים שדווקא אחר שכלה הכל באפר הכבשן, יוכל האדם לראות את הכל צומח מתחילה באופן אחר, כי בשורש הכל אחד ומאוחד.

מפוזר ומפוזר - שורש הקטרוג

זה דרכו כסל למו של המן הרשע, אשר קטרג על ישראל לאמור (אסתר ג ט) "ישנו עם אֶחָד מִפְּזָר וּמִפְּזָר בין העמים", כי אכן במקום שבו ישנו פירוד - ישנו קטרוג, והוא שורש אסונם של ישראל.

ואלו הם דברי הבית הלוי, כי חוסר האמונה מגיע מן הפירוד, ואלמלא השנאה - לא היתה כפירה. ואילו החיבור לתורה שבעל פה מביא את הגאולה.

כנגד זה בא אחשוורוש ומסיר את טבעתו מעל ידו ויתנה להמן, כי גם הטבעת העגולה שאין לה ראש וסוף היא סמל לאחדות, ובה נתונה החותמת - סמל השלטון, כפי שנתבאר כי הפירוד הוא שורש השעבוד,

ואמר "זכרוכם משלי אפר", שיהיו בניו של אברהם אבינו שדימה עצמו לעפר ועפר; כי אברהם אבינו היה כאמור אבי האמונה, הראשון שנלחם בקליפת עמלק והפיץ את הדעת דקדושה, וזאת עשה על ידי שביטל עצמו לגמרי כעפר ואפר.

אמנם אם חלילה לא יעשו ישראל כן - 'לגבי חומר גביכם', יש להם להכין עצמם לשעבוד מצרים, אשר הוא שעבוד החומר הנובע מחסרון הדעת.

הן אמנם, עיקר מחיית עמלק אינה אלא לה' לבדו, אולם האדם צריך לעשות את שלו, כאברהם אבינו שנצטוו מפי ה' 'לך לך', והאמין בה' ויחשבה לו צדקה. וכך גם אנו צריכים לפעול ולעשות את חלקנו, והוא יתברך כבר יעשה את שלו, וימחה את זכר עמלק, ובוזה תימלא הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים.

עד כאן מדברי הבני יששכר.

זכור ואל תשכח

על פי מה שייסד הבני יששכר לחדד את ההבדל בין הדעת דקדושה שבה יש לדבוק ובין דעת הסטרא אחרא שרו של עשו שאותה יש למחות, נוכל לפרש כי זהו מה שהזכיר הכתוב שני ענינים, 'זכור' ו'אל תשכח'.

כי הנה, יסוד מחיית עמלק עומד על הזכרון, ואילו עמלק שהוא הדעת דסטרא אחרא - פועל להשכיח את הדעת דקדושה, את הידיעה האמיתית על מציאות ה'. והנה מצינו בעוד מקום בתורה שהזוהרנו שלא לשכוח (דברים ח יא), "השִׁמְרֵ לְךָ פֶּן תִּשְׁכַּח אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ", לבל נשכח את תכלית ביאתנו לעולם.

יצרו של אדם מתחדש עליו בכל יום, וכפי שביאר הבית הלוי, אם רואה עמלק את ישראל מתרחקים מעבודה זרה, מיד הוא פונה להשכיח מהם את הזכרונות הפשוטים. ואפילו אם אינו יכול להביאם לידי כפירה גמורה, לכל הפחות מנסה הוא להשכיח מן האדם את ה' אלוקיו, להטרידו בעניניו לבל יזכור את ה', ואפילו בשעת התפילה לפני ה' משיאו היצר לדברים אחרים להשכיחו לפני מי הוא עומד.

דע לפני מי אתה עומד

מעתה, אם מבקשים אנו לקחת את הדברים עמנו ולשוב אל ה' בעבודתנו שבכל יום ויום, עלינו להשתדל בכל עוז להדבק בזכרון ולהמלט מן השכחה.

כאשר אין עמלק מצליח לשכנע את בני ישראל לסור מן הדביקות - אזי הוא גורם לשכחה. ועל זה אמרו במדרש, כי בכח הזכרון ימנעו ישראל עצמם מעול הגלות ושעבוד מצרים שבדורנו. וזהו 'זכרוכם' - שתי זכרונות, כי על ידי שהאדם יתאמץ לזכור, יעזרו ה' לבל ישכח. אכן, אדם לעמל יולד, ויוצא לעבודתו עדי ערב, על כן עלול הוא לשכחה. אולם עיקרו לעמל תורה נבוא, ואם יזכה לעמול בתורה, יעזור לו ה' יתברך שלא ישכח את מה שראוי לזכור.

זהירות זריזות

משום כך נדרשת כאן זהירות, כמאמר רבי מאיר (תגינה טו), "דברי תורה, קשין לקנותן ככלי זהב וכלי פז, ונוחין לאבדן ככלי זכוכית". אם ישמרו ישראל את הזכרון כראוי, יהיו בניו של אברהם אבינו, שהיה סמל הזכרון בעולם, במה שפרסם את האמונה ולא שכח לרגע אחד מיהו בעל הבריה. וכן בשעה שהכניס אורחים לביתו, לימדם לברך למי שאכלנו משלו. והאפר הנזכר בפסוק, סמל הוא לכח הזכרון, שכן כפי שנתבאר בעוד שהעפר לא היה ולא כלום מעולם, האפר היה חשוב קודם לכן, אלא ששינה צורתו. משום כך נזכר בכתוב כאן דווקא מה שנמשל אברהם אבינו לאפר, בכח הזכרון שהיה בו.

אולם אם לא יעשו ישראל כן, ישובו לשעבוד מצרים, סמל השכחה, אשר מחמתה נשתעבדו שם ישראל בפרך, כבהמה זו המשתעבדת לאדם מחוסר דעתה.